

УДК 368.01

О.О. ЖУК, Харківський національний університет внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Ключові слова: страхові послуги, гарантії, страхові організації

Страхова діяльність є одним із видів діяльності, спрямованої на забезпечення захисту майнових прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Належна реалізація цього виду діяльності неможлива без її гарантування. Тому в правових демократичних соціальних державах, до яких відноситься й Україна, існує такий правовий інститут як «гарантії діяльності страхових організацій». Саме зазначене й вказує на актуальність обраної тематики дослідження та окреслює завдання цієї статті.

Поняття правових гарантій в цілому та діяльності страхових організацій зокрема неодноразово було предметом дослідження в працях таких учених, як Л.М. Баранової, О.А. Беляневич, В.І. Борисової, Л.М. Горбач, І.В. Жилінкової, О.Б. Каун, О.І. Костюкевич, О.А. Лятамбор, І.В. Спасібо-Фатєєвої, В.П. Унінець-Ходаківської, В.Л. Яроцького та інших. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень у цій галузі, залишилася низка дискусійних і невирішених питань. Зокрема, відсутня однозначна позиція щодо систематизації гарантій діяльності страхових організацій і відповідно не визначений їх перелік у залежності від групової приналежності. Тому завданням цієї статті є визначення поняття гарантій, правових гарантій і відповідно надання авторської інтерпретації терміну «гарантії діяльності страхових організацій». Також метою роботи є виділення груп гарантій страхової діяльності й висвітлення змісту кожної із них.

Пропонуємо розпочати висвітлення проблеми зі з'ясування етимологічного змісту терміну «гарантія». Так, гарантія (франц. *garantie* – забезпечення, запорука [1, с.544]) – це порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; передба-

чене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична чи фізична особа відповідає перед кредиторами в разі невиконання боржником своїх зобов'язань; умови, що забезпечують успіх чого-небудь; законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства та держави [2, с.222].

В юридичній енциклопедичній літературі оперують терміном «гарантії правові», під якими розуміють передбачені законом спеціальні засоби, способи, умови, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод людини. Держава, яка закріплює права та свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання по створенню сприятливих умов для їх ефективного забезпечення: надавати громадянам справжні можливості для практичної реалізації ними своїх прав і свобод; охороняти права та свободи особи від можливих протиправних посягань; захищати права та свободи особи в разі їх незаконного порушення. Правові гарантії становлять соціально-політичне та юридичне явище, яке привертає до себе увагу щонайменше в трьох характерних аспектах: 1) пізнавальному, який дає змогу розглядати предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну та правову політику держави; 2) ідеологічному, який часто використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичному, в якому правові гарантії постають як юридичний інструмент і передумова задоволення соціальних і духовних потреб [3, с.124].

Тож поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. У свою чергу юридичні за своїм змістом гарантії можна поділити на дві основні групи: нормативно-правові й організаційно-правові гарантії [3, с.124]. Ми також поділяємо зазначену по-

зицію щодо поділу юридичних гарантій на дві групи. Тому схематично виклад гарантій діяльності страхових організацій буде здійснено згідно із запропонованою систематизацією правових гарантій. А саме – спочатку автор висвітлить нормативно-правові гарантії страхової діяльності, а потім – організаційно-правові.

Нормативно-правові гарантії – це система норм, пов'язаних із створенням умов для реалізації прав і свобод особи [3, с.124]. Не викликає сумніву, що основною нормативною гарантією діяльності страхових організацій виступає Конституція України, в якій, зокрема, закріплено основоположні права людини та громадянина, основні принципи формування та діяльності органів державної влади [4]. Більш того, на основі та на виконання Конституції приймаються й інші нормативно-правові акти, що також виступають однією з гарантій діяльності страхових організацій.

Так, з метою визначення поняття та видів господарських товариств, у тому числі тих, що займаються наданням фінансових послуг із страхування, правил їх створення, діяльності, а також права й обов'язки їх учасників та засновників, 19.09.1991 року було прийнято Закон України «Про господарські товариства». Зокрема, у вищенаведеному нормативно-правовому акті встановлено, що господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами та громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. При цьому до господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства [5].

У зв'язку із тим, що діяльність страхових організацій належить до діяльності в сфері надання фінансових послуг, варто відмітити Закон України «Про фінансові послуги та

державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року, метою якого є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України [6]. Більш того, так як діяльність із надання фінансових послуг із страхування підлягає ліцензуванню, у контексті досліджуваного питання варто виокремити Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 року, який визначив види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок їх ліцензування, встановив державний контроль у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування [7].

До того ж варто зазначити, що з метою врегулювання відносин в сфері страхування та створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб 7 березня 1996 року було прийнято Закон України «Про страхування». Так, з аналізу положень вищенаведеного нормативно-правового акта можна дійти висновку, що страхові організації не відповідають за зобов'язаннями держави, а держава – за зобов'язаннями страхових організацій. Окремо слід звернути увагу на те, що держава гарантує дотримання та захист майнових та інших прав і законних інтересів страхових організацій, умов вільної конкуренції у здійсненні страхової діяльності. Втручання в діяльність страхових організацій з боку державних та інших органів забороняється, якщо воно не пов'язане з повноваженнями органів, які здійснюють державний нагляд та контроль за діяльністю вищенаведених організацій [8].

Окремо в контексті досліджуваного питання варто виокремити нормативно-правові гарантії, що спрямовані на запобігання вчинення правопорушень в сфері страхової діяльності, а також встановлюють відповідальність за

такі правопорушення. У цьому контексті слід погодитись з В.І. Козловим, який під час дослідження колективних політичних прав і свободи громадян України цілком слушно зауважує, що особливе місце серед юридичних гарантій займає юридична відповідальність як вид та міра державного примусу, що застосовується за вчинення правопорушення та пов'язана із засудженням винної особи й накладенням на неї певних обмежень особисто, майнового чи організаційного характеру. Така відповідальність – це найбільш сувора, частіше за все штрафного характеру, реакція держави на факти порушення прав і свобод особи, посягання на них. Вказана реакція держави регламентується процесуальними нормами і має забезпечити реалізацію колективних політичних прав і свобод громадян України [9, с.124].

Так, з метою визначення основних засад запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави 07.04.2011 року було прийнято Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [10]. Окрім цього, варто виділити Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року та Кодекс України про адміністративні правопорушення 07.12.1984 року, що встановлюють кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення в сфері діяльності страхових організацій. Так, наприклад, відповідно до ст.212-1 Кримінального кодексу України умисне ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності або особою, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана його сплачувати, якщо таке діяння

призвело до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів у значних розмірах, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [11].

У свою чергу, як приклад адміністративної відповідальності в сфері діяльності страхових організацій можна привести ст.165-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідно до якої порушення порядку нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, неподання, несвоєчасне подання, подання не за встановленою формою звітності щодо єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування або подання недостовірних відомостей, що використовуються в Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування, іншої звітності та відомостей, передбачених законами України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [12] і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [13], порушення встановленого порядку використання та здійснення операцій з коштами Пенсійного фонду України, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [14].

Наступною групою гарантій діяльності страхових організацій виступають гарантії організаційно-правового характеру, під якими слід розуміти врегульовану нормами права систематичну організаторську діяльність держави та відповідних її органів, посадових осіб, громадських організацій в сфері правотворчості з метою створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами та свободами [3, с.124]. Як зазначається, систему цих гарантій становить

діяльність органів державної влади: Верховної Ради України, Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини, Президента України, Конституційного Суду України, органів правосуддя та інших правоохоронних органів, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій [9, с.123]. Разом із тим, основним суб'єктом, діяльність якого направлена на впровадження та забезпечення організаційно-правових гарантій діяльності страхових організацій, виступає Національна комісія, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг). Основні засади діяльності вищенаведеного державного органу визначені в Положенні «Про національну комісію, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг», затвердженому Указом Президента України від 23.11.2011 року. Зокрема, відповідно до вищенаведеного нормативно-правового акта Нацкомфінпослуг є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України [15].

У контексті досліджуваного питання варто зазначити, що основними функціями вищенаведеного державного органу в сфері страхової діяльності є:

- ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) та державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;
- видача ліцензій страховикам на здійснення страхової діяльності та проведення перевірок їх відповідності виданій ліцензії;
- видача свідоцтв про включення страхових та перестрахових брокерів до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та проведення перевірки додержання ними законодавства про посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахованні і достовірності їх звітності;
- проведення перевірок щодо правильності застосування страховиками (перестраховиками) та страховими посередниками законодав-

ства про страхову діяльність і достовірності їх звітності;

- розроблення нормативних та методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена цим Законом до компетенції Уповноваженого органу;
- узагальнення практики страхової діяльності і посередницької діяльності на страховому ринку, розроблення і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову і посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахованні;
- прийняття у межах своєї компетенції нормативно-правових актів з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні;
- проведення аналізу додержання законодавства об'єднаннями страховиків і страхових посередників;
- здійснення контролю за платоспроможністю страховиків відповідно до взятих ними страхових зобов'язань перед страхувальниками;
- забезпечення проведення дослідницько-методологічної роботи з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, підвищення ефективності державного нагляду за страховою діяльністю;
- встановлення правил формування, обліку і розміщення страхових резервів та показників звітності;
- проведення і координація у визначеному законодавством порядку навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність на страховому ринку, організація нарад, семінарів, конференцій з питань страхової діяльності;
- участь у міжнародному співробітництві у сфері страхування і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні, вивчення, узагальнення, поширення світового досвіду, організація виконання міжнародних договорів України з цих питань;
- здійснення організаційно-методичного забезпечення проведення актуарних розрахунків [8].

У цьому контексті слід зазначити, що в разі порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, у тому числі, пов'язаних із страхуванням, Нацкомфінпослуг, застосовує заходи впливу відповідно до закону. Так, відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Нацкомфінпослуг може застосовувати такі заходи впливу:

- зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення;
- вимагати скликання позачергових зборів учасників фінансової установи;
- накладати штрафи в розмірах;
- тимчасово зупиняти або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг;
- відсторонювати керівництво від управління фінансовою установою та призначати тимчасову адміністрацію;
- затверджувати план відновлення фінансової стабільності фінансової установи;
- виключати відповідно до законодавства учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) з Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги;
- установлювати для небанківських фінансових груп підвищені економічні нормативи, ліміти та обмеження щодо здійснення окремих видів операцій;
- виносити рішення про заборону недержавним пенсійним фондам - суб'єктам другого рівня системи пенсійного забезпечення укладати нові пенсійні контракти з учасниками накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування у разі порушення вимог, установлених для таких недержавних пенсійних фондів законом та ліцензійними умовами [16].

Таким чином, гарантії діяльності страхових організацій утворюють сукупність заходів нормативно-правового й організаційно-правового характеру, спрямованих на забез-

печення діяльності уповноважених законодавством суб'єктів у сфері надання послуг із страхування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А – Г. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 656 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Закон України «Про господарські товариства» : від 19.09.1991 р., № 1576–ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 49. – Ст. 682
6. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : від 12.07.2001 р., № 2664–ІІІ // ВВР України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
7. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» : від 01.06.2000 р., № 1775–ІІІ // ВВР України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
8. Закон України «Про страхування» : від 07.03.1996 р., № 85/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
9. Козлов В. І. Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Козлов Володимир Іванович. – Х., 2008. – 223 с.
10. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» : від 07.04.2011 р., № 3206–VІ // ВВР України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
11. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341–ІІІ // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
12. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування» : від 08.07.2010 р., № 2464-VI // ВВР України. – 2011. – № 2-3. – Ст. 11.

13. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : від 09.07.2003 р., № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р. // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

15. Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» : від 23.11.2011 р., № 1070/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 3419.

16. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : від 12.07.2001 р., № 2664-III // ВВР України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.

Жук О. О. Гарантії діяльності страхових організацій / О. О. Жук // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 175–180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_31.pdf

Розкривається зміст термінів «гарантії», «правові гарантії» та надається авторське визначення поняття «гарантії діяльності страхових організацій». Виділені групи гарантії страхової діяльності й висвітлений зміст кожної із них.

Жук А.А. Гарантии деятельности страховых организаций

Раскрывается содержание терминов «гарантии», «правовые гарантии» и дается авторское определение понятия «гарантии деятельности страховых организаций». Выделены группы гарантий страховой деятельности и освещено содержание каждой из них.

Guk A.A. Warranties of insurance organizations' activity

The content of the terms «warranties», «legal warranties» are explained. The determination of concepts «warranties of insurance organizations' activity» is formulated. Groups of warranties of insurance organizations' activity are allocated and the content of each group is clarified.